

Landpark Assisië

De dodenakker van het levenswerk van de Broeders Penitenten

Een van de graven op de begraafplaats van Assisië. (Foto: Paul Spapens)

Zonder het enthousiaste werk van de vele onderzoekers die zich met het Brabantse erfgoed bezighouden, zou de bron waaruit *In Brabant* put weldra leeg raken. *In Brabant* biedt daarom iedere editie een gastauteur uitgebreid de ruimte om zijn of haar verhaal te doen, om te tonen hoe diep hij of zij in het Brabantse verleden is gedoken.

In Biezenmortel, bij Udenhout, ligt Landpark Assisië. In 1904 was het toenmalige Huize Assisië de eerste katholieke instelling voor mensen met een verstandelijke beperking. Een initiatief van de Broeders Penitenten. Graven van patiënten, broeders en lekenpersoneel vertellen het verhaal van deze bijzondere plek.

Broeder Pascalius – God hebbe zijn ziel – was de baas, zeg maar de 'boer', van de boerderij van Huize Assisië, sinds de fusie in 1996 tussen Assisië en de Stichting Accent 'Landpark Assisië' geheten. Het in Biezenmortel bij Udenhout gelegen Assisië, in 1903 gesticht door de broeders Penitenten van de H. Franciscus van Assisië in Boekel, geeft tot op de dag van vandaag zorg aan mensen met een verstandelijke beperking. Landpark Assisië is semiopenbaar terrein. Je kunt gewoon rondlopen door de straten van wat een dorpje lijkt: een woon- en zorgoord voor mensen met een beperking. Bij elke stap en ontmoeting ervaar je hoe uniek deze plek is. Van de oorspronkelijke bebouwing zijn alleen het hoofdgebouw, de school, het dorpsshuis, de voormalige technische dienst en de kapel bewaard gebleven. Het zijn allemaal monumenten van de 'katholieke inrichtingsstijl'. Een Heilig Hartbeeld waakt, met de rug naar de kapel, over het complex.

Broeder Pascalius ligt onder een eenvoudig kruisje eeuwig te rusten op de begraafplaats van Landpark Assisië. Het kruisje is gemaakt van terrazzo; stukjes graniet of marmer worden door beton gemengd en in een vorm gegoten. De terrazzo-maakwijze is tegenwoordig nog niet verdwenen, maar veel komt ze niet meer voor. Op de begraafplaats worden overledenen nu onder zerken bijgezet of ze getuigen in urnen in het columbarium dat ze ooit onder de levenden zijn geweest. Bij een treurbeuk liggen de door de aarde opgenomen asresten van meerdere personen.

De meeste oorspronkelijke kruisjes op de graven zijn allemaal weg. Assisië was ooit zo goed als zelfvoorzienend. Zelfs de grafkruisjes werden er

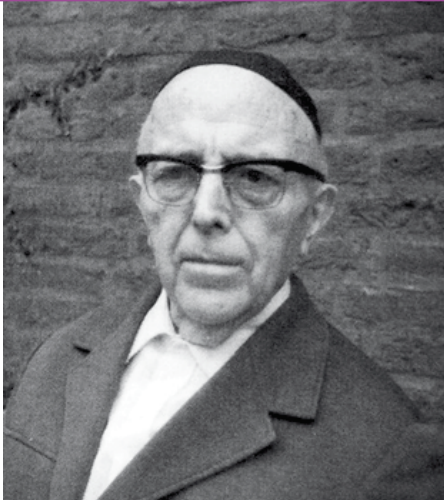
gemaakt. Was iemand overleden dan stortte de grafdelver – uiteraard eigen personeel – beton in een ijzeren vorm, liet het hard worden en klaar was Magere Hein. De ijzeren vorm lag een jaar of twintig geleden nog ergens te slingeren, maar is verdwenen. Jammer, want zoiets eenvoudigs kan een hele geschiedenis vertellen.

Maar gelukkig is Jan van Beurden nog onder de levenden. De in 1944 geboren inwoner van Udenhout gaat voor door de poort van de begraafplaats ("Huisnummer 10; de doden van Assisië hebben een huisnummer", wijst Jan van Beurden met ironie in zijn stem bij het betreden van de begraafplaats) en hij houdt halt bij het graf van broeder Pascalius. Toen hij in 1968 op de boerderij van Assisië kwam werken, was het delven van graven een van zijn taken. Tot zijn afzwaaien in 2003 heeft hij 120 bewoners van Assisië ter aarde besteld. Van al die mensen, van al die anderen die op de begraafplaats jou het 'heden ik, morgen gij' doen beseffen, kent hij vaak zeer persoonlijke verhalen. Omdat mensen de wereld maken, dus ook Assisië, vertellen deze verhalen van de doden het verhaal van Assisië.

Zoals dat van broeder Pascalius. Jan van Beurden kreeg de kneepjes van het grafdelven bijgebracht door Jan van den Bruggen. Samen met hem maakte hij zijn eerste graf en samen hebben ze nog een paar jaar opgetrokken. Toen hij samen met Jan van den Bruggen voor de eerste keer op de begraafplaats kwam, liep zijn leermeester naar het graf van broeder Pascalius. "Hij begon er op te stampen onder het uitroepen van: 'Hier ligt 'ie, de verrèkkeling.'" Om de zwaarte van deze ervaring goed over te laten komen herhaalt Jan van Beurden

Auteur

Paul Spapens (Hilvarenbeek, 1949) is van beroep schrijvend journalist, lange tijd voor het *Brabants Dagblad*, en stond aan de wieg van tal van culturele initiatieven. Zijn oeuvre bestaat inmiddels uit meer dan vijftig boeken over regionale, provinciale en landelijke onderwerpen. Op basis van zijn boeken en eigen onderzoek geeft hij ook lezingen.

Broeder Michaël (Henricus) van Beurden (1903-1983).
(Bron: Prisma)

de als een vloek knallende veroordeling: "Hier ligt 'ie, de verrèkkeling."

Hij weet niet waarom Jan van den Bruggen zo ontzettend boos was op broeder Pascalius, dat hij hem zelfs tijdens zijn eeuwige rust wilde storen. Echt belangrijk is dat niet, want waar het om gaat is dat ook op Assisië niets menselijks vreemd was - en is. Ze zullen wel ooit ruzie hebben gehad of misschien heeft de een de ander wel ooit een oor aangenaaid. God die het weet, mag je denken op deze plek vol kruizen en zerken, 330 in getal.

Ome broeders

We laten broeder Pascalius met rust en we keren terug naar de begindagen van Jan van Beurden op Assisië. Zijn vader Sjef uit Haaren werkte op Assisië. Geloof maar dat hij en zijn echtgenote blij waren dat zoon Jan een aanstelling kreeg op Assisië. Dit garandeerde zekerheid van werk en

bestaan in een omgeving die tot in het kleinste vezeltje was gericht op bekommernis en mededogen. De jonge Jan was al kind aan huis op Assisië, want hij had er twee ome broeders. De oudste broer van zijn vader was als broeder Michaël op Assisië werkzaam in de verpleging. Hij overleed in 1983. De andere ome broeder, Chrysostomus (1979), had een tweelingzus en zij was de moeder van Jan van Beurden. Hij schopte het tot broeder overste, de baas over de broeders, de verpleging en het complex. De voormalige grafdelver wijst de kruisjes van de ome broeders op de begraafplaats aan. "Af en toe mochten we op zondag bij onze ome broeders op bezoek. In de speeltuin schommelden we op de familieschommel."

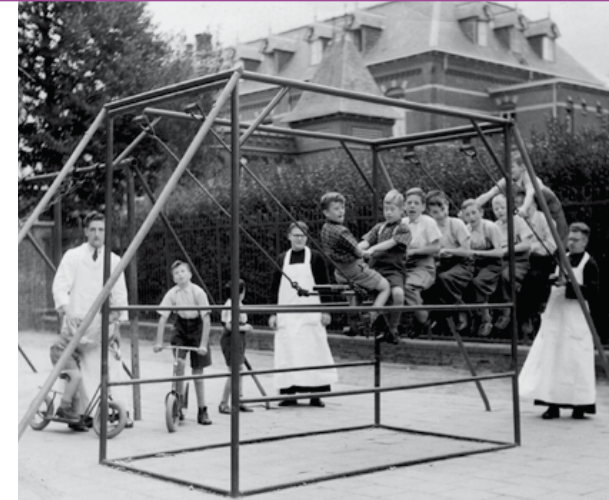
In het 'dorp' Huize Assisië met de vele verstandelijk beperkte kinderen was uiteraard een speeltuin. Foto's laten de heerlijkste speeltuigen zien. In het ziekenhuis stond ook een draaimolen opgesteld. Die hoefde je niet zelf in beweging te zetten, want die draaide op een motor van een in de Tweede Wereldoorlog verongelukt vliegtuig. Het geallieerde toestel werd boven Oisterwijk geraakt en ontplofte boven Assisië. De brokstukken richtten geen schade aan. Tal van onderdelen vonden op Huize Assisië een nieuwe bestemming. Daar wist broeder Samuël wel raad mee; parachutekoorden, aluminium, kogellagers, al het oorlogsspuul veranderde hij in goud. Diezelfde broeder Samuël, bijgenaamd 'de Sam', wist aan oude breimachines te komen, eigenlijk goed voor schroot, maar zijn kundige handen en kiene brein wisten onderdelen te verwisselen en in elkaar te passen. Uit het bij elkaar geraapte boeltje kwamen werkende breimachines tevoorschijn en broer Augustinus, de econoom, verstond de kunst van ze te bedienen. Enkele bewoners leerden het vak en zo ontstond een van de vormen van arbeidstherapie op Huize Assisië. Het grafkruisje vertelt dat deze geniale broeder in 1970 door Onze Lieve Heer tot zich is geroepen.

Zijn graf ligt een eindje verwijderd van dat van ome broeder Michaël, de oudste broer van de va-

der van Jan van Beurden. Als hij in zijn jonge jaren wel eens in de speeltuin ging spelen, zag hij hoe ome broeder Michaël een fles snevel kreeg toegestopt die hij dan verstopte onder zijn zware pij. Ook broeder Apollinaris (hij ligt vier kruisjes verwijderd van Michaël) kende de tegeltjeswijsheid 'In de hemel is geen bier, daarom drinken wij het hier'. "Hij lustte 'm gèère", zegt Jan van Beurden bij het graf van de broeder. Op een ochtend in 1981 was hij al zo dronken dat hij verongelukte; hij reed met zijn fiets tegen het wegkruis dat staat aan de laan die kaarsrecht loopt van Assisië naar de weg van Tilburg naar Den Bosch. Als je over deze weg rijdt zie je het staan. Kijk je in het verlengde van de laan dan heb je vluchtig oogcontact met Assisië met de laatste rustplaats van onder anderen broeder Johannes (1977). Hij was van de zang en het toneel. Op zijn beurt had broeder Vincentius (1976) heel andere talenten gekregen van Onze Lieve Heer. Hij ging over de 'schilkamer'. Onder zijn leiding werden hier de hele dag door de bewoners van Assisië piepers gejas. Kun je nagaan hoeveel honger er te stillen was. In de hoogtijdagen in de jaren 50 woonden en werkten zo'n 800 mensen op Huize Assisië, nu nog zo'n 250.

Het begin

De laan waarop broeder Apollinaris verongelukte, was dezelfde als waarover in 1904 de eerste bewoners van Huize Assisië aankwamen. Deze weg namen de vier broeders die de begeleiders waren van de eerste 21 patiënten, allen jongens en mannen met een verstandelijke beperking, toen 'idioten' genoemd. Vóór het einde van de negentiende eeuw was er in Nederland van een katholieke inrichting voor 'geesteszwakke' jongens nog geen sprake. Nadat een eerste poging door de Zusters van de Heilige Carrolus Borromeus in Oss was mislukt, namen de broeders van Boekel deze taak op zich. Sinds 1901 bezat de congregatie 45 hectare grond en drie boerderijen in Biezenmortel, een schenking van een rijke dame uit Den Bosch. Op 21 juli 1902 kwam het koninklijk besluit waarin

De speeltuin van Huize Assisië. (Bron: Prisma)

werd bepaald dat de inrichting zou bestaan uit een administratiegebouw (dat staat er nu nog), vier paviljoenen (alle gesloopt en door nieuwbouw vervangen) en een aantal dienstgebouwen waaronder een boerderij (de meeste zijn gesloopt). Het bouwen nameenjaar in beslag. Op 21 december 1903 arriveerden de eerste zes broeders vanuit Boekel. Zij zouden alles in gereedheid gaan brengen om de eerste patiënten te kunnen ontvangen. Zes uur waren ze onderweg geweest. 's Avonds werden bij een olielampje alle geboden verricht die anders over de hele dag verdeeld waren en ook de volgende werkdagen hielden de broeders hier aan vast om zodoende bij daglicht het vele werk te kunnen verzetten. De broeders hadden een bekwaam werkkraan aan Hendricus Verhoeven, 'D'n Driek' zoals hij op Huize Assisië werd genoemd. Het 'factotum van Huize Assisië' wordt hij in het boek *Gouden stralen in de beschuttende tuin voor het zorgkind* over een eeuw Huize Assisië genoemd.

Bouwvakkers en broeders poseren tijdens de bouw van Huize Assisië, begin twintigste eeuw. (Bron: Prisma)

Het Udenhoutse manasje van alles wist pas van ophouden nadat hij in 1952 zijn gouden jubileum had gevierd. Het is bijna vanzelfsprekend dat de op 3 februari 1965 overleden lekenmedewerker op de begraafplaats van Huize Assisië ter aarde werd besteld. Zijn kruisje staat in een dubbel rijtje graven van negen personeelsleden die ervoor kozen om hier begraven te worden.

Op 12 januari 1904 arriveerden dan de eerste 21 jongens. Een wagen, bespannen met drie paarden, bracht het gezelschap vanuit Boekel naar Biezenmortel. "Als gold het een praalwagen, zo groot was onderweg de belangstelling", aldus het boek over een eeuw Huize Assisië. "En met hun natuurlijke ongedwongenheid, zo eigen aan deze jongens, groetten zij iedereen alsof het bekenden van hen waren." De weg van Boekel naar Biezenmortel was tamelijk vlug afgelegd, maar in de laan vanaf de weg Tilburg-Den Bosch naar Huize Assisië

zakten de smalle wielen diep weg in de modder. Zonder feestelijkheden en uiterlijk vertoon, maar daarom niet minder hartelijk, werd het gezelschap ontvangen. Het doel was bereikt, maar de te overwinnen moeilijkheden bleven nog lange tijd groot, zo groot dat mening broeder smartelijk verzuchtte: "Hoe lang nog Heer?"

Kerkhof

Tussen de bedrijven door had de aanleg plaats van wat toen het 'kerkhof' wordt genoemd, maar wat feitelijk een begraafplaats is: alleen een dodenakker bij een kerk is immers echt een kerkhof. Een begraafplaats was noodzakelijk geworden toen in februari de eerste patiënt overleed, een teken dat de gemeenschap Huize Assisië tot leven was gekomen. Terwijl de begrafenistoet er al aankwam, was men nog druk doende om met paaltjes gemaakt van dennenboompjes en panlatten

Een luchtfoto van het terrein van Huize Assisië, 18 juli 1929. (Bron: Prisma)

voorlopig vast de wettelijk vereiste afsluiting te maken. Tegenwoordig scheidt een haag het kerkhof af van de bewoonde wereld. Het ligt aan een straat met de naam Kievitsvlucht. Andere straatnamen zijn onder meer Berepoot, Slakkegang en Vlindersteeg. De bebouwing langs de straten bestaat uit dienstgebouwen, werkgebouwen en vooral woningen waarin de cliënten verblijven. De ingang van het kerkhof ligt een meter of twintig vanaf de Kievitsvlucht. De bezoeker loopt over een pad door een plantsoen. Er is niets dat het verraadt, maar links en rechts liggen bewoners, broeders en personeelsleden anoniem onder de groene zoden. In het midden van de jaren 80 werd veel aandacht besteed aan vervanging van de oude onpraktische gebouwen door nieuwbouw, waarin elke bewoner zijn eigen kamer kreeg. De grote oude paviljoens Vincentius, Maria, Antonius en Jozef werden afgebroken. Daarmee verdwenen de heiligennamen uit

het straatbeeld. Zij werden vervangen door namen als 'De Schakel', 'Utopia', 't Hofke', 'de Stulp' en 'de Horizon'. Deze namen waren tekenen van voortschrijdende secularisatie, maar iedereen wilde dat het nieuwe huis werd ingezegend. Tradities verdwijnen niet snel. Intussen werd 'de locatie Biezenmortel' zoals Huize Assisië sinds de fusie ook wel is gaan heten, steeds meer opengesteld voor de buitenwereld. Het beeld van een achter dichte bossen verscholen gesticht is voorbij. Het streven is een 'gewone' woonwijk te worden. Als je tegenwoordig als buitenstaander over het terrein loopt, kun je vaststellen dat dat is gelukt. De volgende stap was de introductie van straatnamen

foto rechts: Een ansichtkaart uit 1919 waarop men in de werkplaats bezig is met kleden knopen. (Bron: Prisma) foto onder: De begraafplaats van Huize Assisië, in de jaren vijftig. (Bron: Prisma)

HUIZE ASSISIË UDENHOUT N. Br.

en het nummeren van de huizen. Ook de begraafplaats kreeg een huisnummer: 10.

Als onderdeel van al deze veranderingen werd het voorste gedeelte van het kerkhof geruimd. Het lag eerst schuin op de huidige straat Kievitsvlucht. Het werd letterlijk recht gelegd. Een aantal graven bleef op de oorspronkelijke plek liggen. Vandaar dat er op het grasveld nooit gebouwd mag worden. Andere stoffelijke overschotten werden herbegraven op het huidige kerkhof. De doden van de geruimde graven worden herdacht door middel van een stenen plaat waarvan de inscriptie nauwelijks leesbaar is. Volgen de plattegrond van het kerkhof is het een verzamelgraf, maar de knekels die er onder zouden moeten liggen, liggen feitelijk onder een treurbeuk rechts van de absouteplaats. Daar staat tegenover dat het monument zogezegd op stand ligt.

De buurdoden zijn G. Wessels en zijn echtgenote A. van Bilt. Hij overleed als gevolg van een ongeval op het terrein in 1956, zij in 1977. Wessels was vanaf 1946 geneesheer-directeur. In die tijd was het aantal patiënten (523) zo groot dat de wet

twee geneesheren verplicht stelde. Hij oefende deze functie samen uit met geneesheer-directeur L. Bijl. Diens zoon Lau werd een bekende inwoner van het naburige Tilburg. Vader Bijl was huisarts in Etten-Leur, waar Lau Bijl werd geboren. Hij groeide op aan de oprijlaan van Huize Assisië. In 1963 werd hij tot priester gewijd en in 1975 werd hij benoemd tot deken van Tilburg en Goirle.

Zerken en kruizen

De eerste geneesheer-directeur van Huize Assisië ligt ook op het kerkhof. J. Smulders kwam op 1 januari 1913 in dienst. Hij nam de plaats in van dokter C. Hoek, die als huisarts in Helvoirt vanaf de oprichting de patiënten medische zorg had verleend. Een kwart eeuw heeft J. Smulders zich in

foto boven: Ook de begraafplaats kreeg bij de herinrichting een huisnummer. (Foto: Paul Spapens) foto onder: De begraafplaats van Huize Assisië, recentelijk. (Foto: Paul Spapens)

Johannes Smulders, eerste geneesheer-directeur (1872-1939) van Assisië. (Bron: Prisma)

totaal ingezet voor de patiënten, de broeders en het personeel van Huize Assisië. Op zijn initiatief kwam er een ziekenhuis en werd een BLO-school opgericht. Het Buitengewoon Lager Onderwijs was de voorloper van het huidige speciaal onderwijs en was bestemd voor kinderen die in het reguliere onderwijs niet tot hun recht kwamen. Het

BLO-onderwijs werd geregeld in de Lager Onderwijswet van 1920 waar Huize Assisië meteen werk van maakte. Dokter Smulders was zeer actief binnen de katholieke Esperanto-beweging en hij was de oprichter van het tijdschrift 'Espero Katolika'. Esperanto is een in 1887 ontworpen kunstmatige taal, die makkelijk was te leren en politiek neutraal. In de tijd van groeiend katholiek zelfbewustzijn werd deze 'wereldtaal' in het katholieke bouwwerk geïncorporeerd. Bekendheid in heel Europa verkreeg de geneesheer-directeur van Huize Assisië met zijn boek over *Periodieke onthouding in het huwelijk*. Bij het graf van de in 1939 overleden dokter Smulders en zijn echtgenote A. van Deene (1971) merkt Jan van Beurden terloops op dat het echtpaar negen kinderen kreeg.

In de rij van de geneesheer-directeuren, grenzend aan de plaque van het verzamelgraf, ligt het graf van Fr. van Velsen. Deze patiënt stierf in 1984. Zijn nabestaanden zorgden voor een culturele revolutie op het kerkhof van Huize Assisië. Voorheen kregen de patiënten, de broeders en het burgerpersoneel allemaal hetzelfde kruisje, eerst zelfgemaakt van gegoten beton in een ijzeren mal en daarna van terrazzo. Alleen de geneesheer-directeuren werd een zerk toegestaan. Een kenmerkende ordening voor een tijd waarin de Nederlandse samenleving nog niet was genivelleerd. Personen als geneesheer-directeuren en hun gezinnen werden dan ook in het Udenhoutse dialect 't hōog' genoemd. Het onderscheid bleef tot in hun dood. Toen Fr. van Velsen overleed kreeg hij eerst een standaardkruisje. De nabestaanden pikten dat niet en ze kregen het voor elkaar dat hij een zerk kreeg. Deze zerk paste niet tussen de kruisjes waar de gestorvene was bijgezet. Daarom moest de kist met het stoffelijk overschot worden verplaatst. Er was echter al een paar jaar verstreken en eigenlijk stond er niemand op te kijken om de kist op te graven en naar een nieuwe begraafplaats te brengen.

Het was bekend dat Fr. van Velsen was bijgezet in een eikenhouten kist die niet zo snel vergaat. De

'Congregatie van de Broeders van den Derden Regel van Poenitentie van den H. Vader Franciscus van Assisië', ingekort tot Broeders Penitenten. Hun motto: 'Ad omne opus bonum paratus' ('tot elk goed werk bereid'). (Bron: Prisma)

ouders van de overledene waren nogal bemiddeld. Daarom durfde men de herbegravenis wel aan. De angst voor infectie met lijkengif was zo groot dat de betrokkenen bij de herbegravenis de spaden en andere werktuigen mee in het nieuwe graf gooiden. Zand erover. Punt. In de bodem van het kerkhof van Huize Assisië kunnen wel meer merkwaardigheden worden aangetroffen. Tussen de graven is steeds een afstand van dertig centimeter. Een keer had het zo hard geregend dat de grond was doorweekt. Een 'muurtje' van zand tussen twee graven stortte in toen de kist werd neergelaten. De kist kwam op zijn zijkant terecht en dat heeft men toen maar zo gelaten.

De bizarre herbegravenis onder een zerk van Fr. van Velsen wordt verteld door Peter Wouters, schrijver van het boek *De paus is de afgod van Jezus* over honderd jaar geestelijke zorg rond de Franciscus Kapel op Landpark Assisië. De in 1943 in Reusel geboren inwoner van Berkel-Enschot was van 1979 tot 2005 pastor van Huize Assisië. Wouters oefende deze functie uit in een tijd van grote veranderingen, in feite een continu proces sinds de vroege jaren 60. Toen hij aantrad, waren er nog een paar broeders in functie. De een bracht

de post rond, de ander deed de administratie of stond in de keuken. Eén broeder zat in het hoofdbestuur van de Daniël de Brouwer Stichting. Deze stichting is genoemd naar de in Hoogeloon geboren Daniël de Brouwer. In 1697 werd hij in het Vlaamse Hoogstraten lid van 'Den Derde Regel van Poenitentie van den Heilige Franciscus van Assisië'. Deze 'Derde Orde van Franciscus van Assisië' (mensen die de Franciscaanse spiritualiteit volgen) kreeg veel Nederlandse volgelingen. De statuten werden in 1871 officieel goedgekeurd. De orde kreeg de naam 'Congregatie van de Broeders van den Derden Regel van Poenitentie van den H. Vader Franciscus van Assisië'. Deze eendeloos lange naam werd ingekort tot Broeders Penitenten. Onder het motto 'Ad omne opus bonum paratus' ('tot elk goed werk bereid') hebben de broeders zich vooral ingezet voor de verpleging van geesteszieke en verstandelijke beperkte mensen.

Als op iemand het woord idealist van toepassing is, dan is dat op religieuzen zoals de Broeders Penitenten. En niet alleen zij; wie weet straks nog wat de broeders, paters, zusters en fraters hebben betekend voor de Brabantse samenleving? In hun leven combineren ze twee zaken die naar hedendaagse maatstaven buitenaards zijn. In 1948 woonden en werkten op Huize Assisië, sinds 1916 officieel bij Koninklijk Besluit een 'Gesticht voor Zwakzinnigen', veertig broeders. De meeste hadden als slaapkamer een cel op de verpleegafdelingen naast de slaapzalen van de patiënten. De strenge dagorde begon om 5.30 uur met reveille, gevolgd door het gezamenlijk ochtendgebed in de kapel, getijdengebeden uit het Maria Officie, een meditatie, een Heilige Mis en dan eindelijk om 7.00 uur aan tafel voor een snel ontbijt waarna de werkdag begon. Er zijn 57 patiënten per twee broeders. 's Middags is aanwezigheid in de kapel verplicht voor het tweede deel van de getijden, een gebedsdienst gedurende de dag. 's Avonds komen de broeders bij elkaar voor de vespers, de complete en de metten, het nachtgebed. De broeders combineren dit intensieve religieuze leven met een 24-uurs beschikbaarheid voor de patiënten. In zijn boek *De paus is de afgod van Jezus* stelt Peter Wouters zich de vraag hoe de broeders dit volhielden. Het antwoord dat hij geeft, is een citaat van de Franse schrijver Francois Mauriac: "Als wij niet branden van liefde, zullen vélen van kou sterven."

Verandering

Gesteld kan worden dat ongeveer vanaf het eeuwfeest van Huize Assisië in 1954 de godsdienstige beleving en de gezondheidszorg begonnen te veranderen, eerst langzaam, toen als een onstuitbare sneeuwbal. De broeders gingen samenwerken met pedagogen en therapeuten en met de universiteit van Nijmegen. In 1962 werd de eerste vrouwelijke verpleegkundige in dienst genomen. Eind 1967 werd de Daniël de Brouwerstichting opgericht. Alle over het hele land verspreide instellingen van de Broeders Penitenten kwamen

onder één lekenbestuur. Zo mogelijk nog crucialer in de relatie tussen de broeders en hun inzet voor de patiënten op Huize Assisië was de invoering in 1968 van de awbz, Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten. Door deze wet kwamen ruim honderd religieuzen die in de zes instituten van de broeders werkzaam waren in loondienst van de naar de oprichter genoemde stichting. Zij moesten gaan werken volgens de cao die voor leken gold, dus geen '24-uurs beschikbaarheidsdienst' meer. De broeders zijn toen uit principe gestopt met dit werk en ze togen vanaf 1964 naar de missie. Onder het motto 'Ad omne opus bonum paratus' richtten ze in Chili verschillende scholen en ziekenhuizen op.

Hun nalatenschap in Biezenmortel is tegenwoordig een woon-werkgemeenschap waar met name mensen met een verstandelijke beperking wonen (zo'n 250). Hun intensieve zorgvraag kan lichamelijk van aard zijn, maar ook ter bescherming van zichzelf en de samenleving. Daarnaast werken er op het Landpark cliënten met een lichte zorgvraag. Zij werken bijvoorbeeld in de Keuterboerderij, het dorps huis en het postagentschap. Op Landpark Assisië wonen echter niet alleen meer mensen met een beperking. In de voormalige woning van de geneesheer-directeur is de eerste branchvreemde bedrijvigheid neergestreken. Er zijn enkele zzp'ers in gevestigd en een bedrijf dat overspannen mensen helpt. Prisma, een organisatie voor mensen met een verstandelijke beperking én de huidige uitbater van Landpark Assisië, wil de monocultuur van professionele zorg op Assisië doorbreken. Het doel is de toekomst van het terrein op een duurzame manier te garanderen en daarbij de kwaliteit van de leefomgeving voor mensen met een beperking te vergroten. Op die manier wil Prisma op Landpark Assisië letterlijk en figuurlijk zoeken naar nieuwe vormen van maatschappelijke innovatie. Dit kan in de geest van de Broeders Penitenten worden uitgelegd. Hoe enorm de impact van de veranderingen in de jaren 60 op hen moet zijn geweest maakt Peter

In het najaar van 2014 zijn de graven van de broeders en van de notabelen van weleer (geneesheer-directeuren en het hoofd van de school) gerestaureerd en hebben de grafkruisjes van de patiënten een opknappbeurt gekregen. Rechtsboven wordt de zerk van de zoon van een geneesheer-directeur gerestaureerd, in het midden wordt de naam van een broeder goed leesbaar gemaakt. (Foto's: Paul Spapens)

Het interieur van de kapel vóór de Tweede Beeldenstorm, afgebeeld op een ansichtkaart. (Bron: Prisma)

Wouters in zijn boek duidelijk aan de hand van de gang van zaken met de kapel, die tevens dienst deed als buurtkerk. Het interieur van de kapel is aangekleed volgens de beste 'beeldtradities' van het Rijke Roomsche Leven, de tijd dat de katholieken 'Roomschen dat zijn wij' scandeerden en de processies door de straten trokken. Het einde van het tweede Vaticaans Concilie luide de Tweede Beeldenstorm in. Talloze kerken zijn van hun rijke aankleding ontdaan met als resultaat

dat ze er nog kaler uitzagen dan de protestantse kerken. De laatste jaren is overigens weer een tegenbeweging gaande. Onttakelde kerkinterieurs worden heringericht met voorwerpen uit kerken die gesloten worden.

De Tweede Beeldenstorm in de Franciscuskapel van Huize Assisië was extreem. Vrijwel meteen na het Tweede Vaticaans Concilie in 1965 werden het hoofdaltaar, de zijaltaren en de communiebank afgebroken. Het grote kruis boven het priesterkoor, de kruiswegstaties, de kandelaars – alles weg. Acht heiligenbeelden werden van hun sokkels gestoten en in de nabije leemputten gestort. Ze waren van gips en hol en zonken daarom niet. Om ze een handje te helpen kregen de beelden ferme klappen. De ingreep werd 's nachts uitgevoerd omdat de hele operatie bij de broeders veel emoties losmaakte. 's Morgens stonden ze er bij te huilen. De Tweede Beeldenstorm werd uitgevoerd onder leiding van rector Van Hoek die daarbij zijn handen behoorlijk uit de mouwen stak. Gestorven in 1977 vond hij een laatste rustplaats op het kerkhof van Huize Assisië. De sloper van de katholieke beeldcultuur heeft op zijn manier bijgedragen aan de instandhouding van de grafmonumenten op het kerkhof van Huize Assisië. In 2013 ontdekte koster Bart, een bewoner van Huize Assisië, dat het kruisje op het graf van rector Van Hoek was omgevallen. Toen naar aanleiding daarvan eens goed naar de oude graven werd gekeken werd een zeker verval geconstateerd. "Dat zou betekenen", aldus geestelijk verzorger Michael Kolen, "dat over enkele jaren graven geruimd zouden moeten worden. Terwijl je tegelijkertijd, lopend over het kerkhof, de historie van Huize Assisië en van de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking van de graven kunt lezen. Prisma, waar Assisië onder valt, voert momenteel als slogan: 'Moderne zorg op basis van Traditie'. Dat betekent dat Prisma waarde hecht aan de oudste wortels en de geschiedenis van Landpark Assisië." Als eerbetoon aan de grondleggers zijn in het najaar van 2014 de graven van de broeders en van de

notabelen van weleer (geneesheer-directeuren en het hoofd van de school) gerestaureerd en hebben de grafkruisjes van de patiënten een opknappbeurt gekregen.

Mondialisering en 'multiculturalisatie'

Rector van Hoek, de man achter de Tweede Beeldenstorm, ligt bij binnenkomst meteen rechts, ongeveer ter hoogte van de zerken van de geneesheer-directeuren en de plaquette van het verzamelgraf. Omdat de inscriptie sterk is aangetaast, is de naam van een zekere 'Ugolini' (?) niet meer te lezen. Op zijn manier was hij een historische figuur, omdat hij de eerste allochtoon was op Huize Assisië. Op het kerkhof ligt nog een graf van een allochtoon, de in 1988 overleden J. Sanaky. Zijn Indonesische vader was KNIL-militair. Jan van Beurden herinnert zich de on-Brabantse rouwrituelen van de nabestaanden, met name de maaltijden die er aan te pas kwamen. Een ander voorbeeld van de mondialisering en 'multiculturalisatie' van het bastion van christelijke naastenliefde in het buitengebied van Biezenmortel geeft Peter Wouters aan de hand van het overlijden van een Turkse patiënt. Met als voorganger een imam uit Tilburg werd er gebeden met gezicht naar Mekka. Twee culturele werelden kwamen op een mooie manier bij elkaar, omdat pastor Peter Wouters voor de overledene een bidprentje samenstelde. Het is een gotspe als je zegt dat de Turkse patiënt zich blijkbaar niet had laten bekeren, maar in het licht van de religieuze cultuur van Huize Assisië is dat geen vreemde opmerking. Pater Richardus, rector van 1947 tot 1961, doopte veertien patiënten, het merendeel zonder dat de ouders om toestemming was gevraagd. Jaren later is deze ommissie rechtgezet en zijn alle familieleden ingelicht. De meeste vonden het wel best. Een ouderpaar vertelde blij te zijn dat hun zoon niets meer met 'die protestantse kliek' te maken had. Toen de jongen werd geboren en gehandicapt bleek te zijn, zei de dominee dat ze maar eens goed na moesten gaan waarom God hen had gestraft met dit kind (sic).

De rituelen en de typisch katholieke beeldcultuur en pracht en praal paste perfect bij de belevingswereld van de patiënten. Uit de geschiedenis kan worden opgemaakt dat ze zich steeds sterk verbonden hebben geweten met de kapel en de diensten. Ze verzonnen vaak ook eigen rituelen, niet in de laatste plaats aangaande rouw en verlies. Toon Smits, volgens het opschrift op zijn zerk op 22 januari 2003 overleden, trok bij elk sterfgeval een zwart pak aan, posteerde zich bij de kist en bepaalde tot hoe dicht iemand mocht naderen. Bewoners hebben in de vormgeving van de afscheidsdiensten altijd 'voorrang'. Hun manier van doen is ontwapenend. Maar daarom niet minder intens gemeend. Bij de uitvaart van een zwaar geestelijk gehandicapte bewoner werden alle groepsgenoten rond de kist gezet. Ze leefden bijna heel hun leven met elkaar in nagenoeg dezelfde groepssamenstelling. Het waren mannen van rond de 60 in bedboxen die enkel brabbellende en kermende geluiden maakten. Rond de kist viel er een intense stilte waarin enkel het gezoem van de beademingsmachine van een van de bewoners was te horen.

De koffietafel na afloop is een van de belangrijkste rituelen voor veel bewoners. "Alsof het samen eten hen het vertrouwen teruggeeft dat ze niet doodgaan", aldus Michael Kolen.

In de buurt van Toon Smits, de bewoner in het zwarte pak op wacht bij de doods-kist, ligt een van de graven van kinderen van adellijke afkomst. Peter Wouters vertelt hoe het in deze kringen gebruikelijk was om verstandelijk beperkte kinderen onder te brengen in een instituut in Geel, de Vlaamse plaats met de eretitel 'Barmhartige Stede', omdat hier gezinsverpleging was voor psychiatrische patiënten. De verstandelijke beperking kon op deze manier voor de buitenwacht geheim blijven. Men zei dat het kind in Leuven studeerde en het later in België zelfs ver had geschopt.

Dorrie van Kuijk op haar beurt schreef geschiedenis als eerste vrouwelijke bewoner van wat ooit als instituut voor jongens was begonnen. Haar

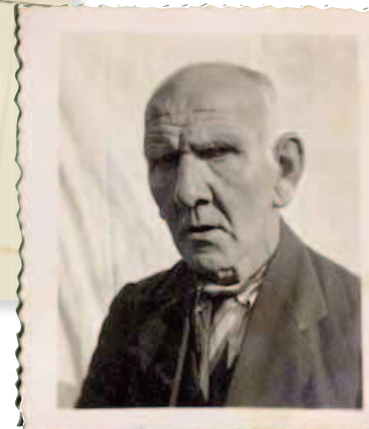
Op 31 oktober 2014 werd tijdens de herinzegening na de restauratie bij ieder graf een rode gerbera geplaatst. (Foto: Paul Spapens)

zerk geeft 20 april 1994 als datum van overlijden. Een vijftal graven bij haar vandaan zijn Bas Soetens en Jos van Beerendonk zelfs in de dood met elkaar verenigd. Op de twee zerken staat een grote ovale mand met planten. In een oogopslag is duidelijk dat deze twee iets met elkaar hadden. Ze waren bevriend en mochten af en toe met elkaar slapen; ze waren homoseksueel. Jos overleed op 22 mei 2003, Bas op 31 mei. Wie op Landpark Assisië begraven wil worden, kan er begraven worden. In de praktijk kiezen hiervoor de bewoners die bijna hun hele leven op Assisië hebben gewoond. Recent is echter ook een moeder van een overleden bewoner op het kerkhof bijgezet. Haar wens was het om dicht bij

haar zoon begraven te worden. In verband met de hoge grondwaterstand is een dubbel graf niet mogelijk. Daarom liggen moeder en zoon naast elkaar, net als Bas Soetens en Jos van Beerendonk. De graven van de twee vrienden getuigen van de in alle opzichten veranderende tijden. Hiervan wordt achteraan op het kerkhof van Huize Assisië heel zichtbaar voor elke bezoeker een ander voorbeeld gegeven. Nadat hij zich in Loon op Zand en Haaren had georiënteerd, metselde Jan van Beurden samen met een aannemer ongeveer twintig jaar geleden een columbarium. Er staan vier urnen in. De eerste dateert van 1996. Steeds meer bewoners van Landpark Assisië worden gecremeerd; van de ongeveer twintig overlijdens sinds 2005 zijn er slechts vijf begraven. Van de meeste crematies wordt de as uitgestrooid. Landelijk gezien werd in 2013 39 procent van de overledenen begraven en 61 procent gecremeerd. Deze verhouding is op Landpark Assisië dus sterker gericht op crematies.

Alexander Bardie, de eerste bewoner van Huize Assisië, gearriveerd op 12 januari 1904. (Foto: George Douenburg)

Behalve op de begraafplaats leven de bewoners van Huize Assisië nog op een tweede manier voort. Om dat te ontdekken moet je afdalen in de krochten van het historische hoofdgebouw. Via een steile trap daal je af naar de keldergewelven. Naarmate je dieper komt wordt de muffe kelderlucht sterker. Naar links ligt een gang van een meter of der tig. In een hoek staat een diepe plas water. Tegen een muur staan dossierdozen te verschrompelen. Aan het eind van de gang gloort licht door een openstaande deur. George Douenburg is present. De in 1949 geboren Bostelnaar was vele jaren in dienst van Prisma. Als gepensioneerde is hij vrijwillig beheerder van het archief van Huize Assisië. In lange rijen met hangmappen worden de levens bewaard van de patiënten. Bijgelicht door een bouwlamp pakt George Douenburg het dossier van Alexander Bardie. Er zit een pasfotootje bij van de in 1885 in Venlo geboren en in 1945 in Biezenmortel overleden man. Op 12 januari 1904 was hij de eerste patiënt-bewoner van Huize Assisië. Zijn graf zoek je tevergeefs. ■

Bronnen

- Peter Wouters, *De paus is de afgod van Jezus; 100 jaar geestelijke zorg rond de Franciscuskapel op Landpark Assisië* (Biezenmortel, 2005)
- Broeder Alfonsus van Kempen en anderen, *Gouden stralen en de beschuttende tuin voor het zorgenkind; Huize Assisië Udenhout 1904-1954* (Zonder datum en plaats)
- Piet de Kroon, *Thuis op Assisië; verslag van mijn leven. Het levensverhaal van Assisië-bewoner Jacob Leerentveld* (Tilburg, 2004)
- Interviews met Jan van Beurden, George Douenburg, Michael Kolen en Peter Wouters.
- Met dank aan Willem Ligtfoot en het behulpzame Prisma-personeel, in het bijzonder de receptionistes.